

O'ZBEK TILI TARIXI

Muhammadiyev Ilhom Duvlonovich - Ona tili va adabiyot o'qituvchisi
Abulqosimova Ra'no Rusqulovna - Ona tili va adabiyot o'qituvchisi
Sindarova Hilola Rusqulovna - Tarix fani o'qituvchisi
Jizzax viloyati G'allaorol tumani MMT bo'limi tasarrufidagi
62- umumiy o'rta ta'lim maktabi

Annotatsiya. Ushbu maqola o'zbek tilining murakkab tarixiga chuqur kirib boradi, uning turkiy ildizlaridan hozirgi holatigacha bo'lgan evolyutsiyasini kuzatib boradi. Biz Chig'atoy tilining ta'siri, Sovetlashtirishning ta'siri va lotinlashtirishning o'zbek tiliga transformatsion ta'sirini o'rganamiz. Adabiyotlarni keng qamrovli tahlil qilish orqali biz til rivojlanishidagi asosiy bosqichlar va o'zgarishlarni aniqlaymiz. Usullar bo'limida tadqiqot yondashuvi batafsil bayon etilgan va natijalar bo'limida tarixiy topilmalar keltirilgan. Munozara bo'limida til siyosatining lingvistik xilma-xillikka ta'siri ta'kidlangan va nihoyat, o'zbek tilini saqlab qolish va rivojlantirish bo'yicha xulosalar chiqaramiz va takliflar beramiz.

Kalit so'zlar: O'zbek tili, turkiy tillar, chig'atoy tili, sovetlashtirish, lotinlashtirish, til islohoti, til xilma-xilligi, til siyosati.

Turkiy tillar oilasiga mansub o'zbek tili boy va murakkab tarixga ega bo'lib, mintaqaning asrlar davomida amalga oshirgan madaniy va siyosiy o'zgarishlarini aks ettiradi. Ushbu maqola o'zbek tili tarixi haqida to'liq ma'lumot berish, uning evolyutsiyasi, asosiy bosqichlari va turli tarixiy voqealarning uning rivojlanishiga ta'siri haqida fikr yuritishga qaratilgan.

O'zbek tili tarixini O'rta Osiyo turkiy tillaridan o'rganish mumkin. Mintaqa mo'g'ullar imperiyasi ta'sirida bo'lganligi sababli, Chig'atoy tili ko'p asrlar davomida adabiy va ma'muriy til bo'lib xizmat qilgan o'zbek tilini shakllantirishda muhim rol o'ynadi. 15-asrda o'zbek xonligining yuksalishi bilan o'zbek tili alohida til sifatida vujudga kela boshladi. Ammo o'zbek tilidagi eng muhim o'zgarishlar O'rta Osiyoni sovetlashtirish davrida yuz berdi. Sovet hukumati Kirill yozuviga asoslangan skriptni amalga oshirdi va bu davrga olib keldi ruslashtirish. Ushbu siyosat mintaqadagi tillarni nazorat qilish va standartlashtirishga qaratilgan. O'zbek tili ko'plab ruscha qarz so'zlarini o'z ichiga olgan leksik o'zgarishlarga duch keldi.

O'zbek tili tarixini o'rganish uchun tarixiy matnlar, lingvistik tadqiqotlar va hukumat siyosatini tahlil qilib, keng qamrovli adabiyotlar tahlilini o'tkazdik. Biz birlamchi va ikkilamchi manbalarni, shu jumladan tarixiy hujjatlarni, lingvistik tadqiqotlarni va til rivojlanishining zamonaviy hisobotlarini ko'rib chiqdik.

O'zbek tili asosan O'zbekiston va qo'shni mamlakatlarda so'zlashadigan turkiy tildir. Uning tarixi mintaqaning boy lingvistik va madaniy merosini aks ettiruvchi rivojlanish va evolyutsiyaning bir necha bosqichlaridan kelib chiqishi mumkin. O'zbek tili tarixi haqida umumiy ma'lumot:

Proto-Turkiy Davr:

O'zbek tilining ildizlarini O'rta Osiyo va Sibirdagi turli turkiy qabilalar gapirgan Proto-turkiy tildan izlash mumkin. Ushbu dastlabki turkiy qabilalar mintaqada asrlar davomida yashab kelgan va lingvistik va madaniy landshaftga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Ilk turkiy davr (6-11 asrlar):

Bu davrda o'rta Osiyodagi turli turkiy qabilalar alohida til va lahjalarni rivojlantira boshladilar. Bu ilk turkiy tillar Mo'g'ulistonning Orxon vodiysidan topilgan yozuvlarda ishlatilgan Orxon yozuvida yozilgan. Turkiyzabon guruhlar ko'chib kelganda, bu tillar xilma-xillashdi.

Chig'atoy davri (14-18 asrlar):

The Chig'atoy tili, muhim fors va Arab ta'siriga ega bo'lgan turkiy til, Temuriylar imperiyasi davrida Markaziy Osiyoda taniqli bo'ldi. U adabiy va ma'muriy maqsadlarda ishlatilgan va lingua franca sifatida xizmat qilgan. Arab yozuviga asoslangan Chagatay yozuvi yozish uchun keng qo'llanilgan.

Rossiya mustamlakachilik davri (19-asr-20-asr boshlari):

Rossiya imperiyasi 19-asrda o'rta Osiyoga kengaydi. Bu davrda rus tilining ta'siri kuchayib, mintaqada Kirill yozuvining tarqalishi kuzatildi. O'rta Osiyodagi ko'plab turkiy tillar, shu jumladan Chig'atoy, bu davrda Kirill yozuvida yozilgan.

Sovet davri (20-asr boshlari):

1917 yildan keyin bolsheviklar inqilobi, Sovet hukumati standartlashtirish va modernizatsiya qilish siyosatini amalga oshirdi turkiy tillar ning Markaziy Osiyo. 1920-yillarda o'zbek tili uchun lotin alifbosi joriy etilib, savodxonlik va standartlashtirishni targ'ib qiluvchi ta'lim muassasalari tashkil etildi.

Mustaqillik (1991 yildan hozirgi kungacha):

1991 yilda Sovet Ittifoqi parchalanishi bilan O'zbekiston mustaqillikka erishdi. Hukumat 1990-yillar boshida o'zbek alifbosini Lotin yozuvidan Kirill yozuviga o'tkazdi. ammo 1993-yilda lotin yozuviga asoslangan yozuvni qayta joriy etishga qaror qilindi va bu o'zgarish 21-asr boshlarida yakunlandi.

Bugungi kunda o'zbek tili asosan 21-asr boshlarida qabul qilingan o'zbek lotin alifbosi asosida lotin yozuvida yozilgan. Bu O'zbekistonning rasmiy tili bo'lib, uni standartlashtirish va targ'ib qilish mamlakat mustaqillikka erishgandan beri davom etib kelmoqda. Til o'zining boy tarixiy ildizlarini saqlab qolgan holda rivojlanishda va zamonaviy lingvistik va madaniy ta'sirlarga moslashishda davom etmoqda.

O'zbekistonning til xilma-xilligi uning ko'p madaniyatli tarixi va turli tillar va madaniyatlarning murakkab o'zaro ta'sirining aksidir. O'rta Osiyoni sovetlashtirish va

undan keyingi lotinlashtirish siyosati o'zbek tiliga doimiy ta'sir ko'rsatdi. Ssenariy va til siyosatiga oid qarorlar O'zbekistonda tilni rivojlantirish, o'ziga xoslik va muloqotga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Xulosalar:

O'zbek tili tarixi xalqning o'ziga xosligi va tashqi kuchlar ta'sirining aksi sifatida tilning mustahkam qudratidan dalolat beradi. 1990-yillarda Kirill yozuvidan lotin yozuviga o'tish til tarixidagi hal qiluvchi lahza bo'lib, uning turkiy merosiga qaytishni belgiladi. O'zbekiston uchun til xilma-xilligini va o'zbek tilini saqlab qolish va targ'ib qilish borasidagi sa'y-harakatlarni davom ettirish juda muhimdir.

O'zbek tilini yanada targ'ib qilish va saqlab qolish uchun siyosatchilar quyidagilarga e'tibor qaratishlari kerak:

- Lingvistik ta'lim: tilni bilish va o'zbek tili grammatikasi va so'z boyligini tushunishni yaxshilash uchun til ta'limi dasturlarini takomillashtirish.

- Madaniy xabardorlik: o'zbek aholisida o'zlik va g'urur tuyg'usini targ'ib qilish uchun madaniy va badiiy ifodalarda o'zbek tilidan foydalanishni rag'batlantirish.

- Bilingualizm: samarali muloqotni ta'minlash va madaniy aloqalarni ta'minlash uchun ikki tilli tilni O'zbekistondagi boshqa asosiy tillar, masalan, rus tili bilan targ'ib qilish.

- Ilmiy tadqiqotlar: o'zbek tilining tarixiy ahamiyatini saqlagan holda uning rivojlanishi va rivojlanishini hujjatlashtirish va o'rganish uchun lingvistik tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash.

Ushbu qadamlarni qo'yish orqali O'zbekiston o'z tilining doimiy rivojlanishi va saqlanishini ta'minlashi, millatning madaniy va tarixiy o'ziga xosligidagi o'rnini yanada mustahkamlashi mumkin.

Adabiyotlar.

1. Sayfullaeva R., Mengliev B., Boqieva., Qurbonova M., Yunisova Z., Abdullaeva M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. T.: 2009.
2. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. –T.: Talqin. 2005.
3. Mengliyev B.R. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Fonetika-fonologiya. Grafika. Imlo. Leksikologiya-semasiologiya. Leksikografiya. I qism Qarshi. 2004.
4. E. Qilichev. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Buxoro. 1999